

Egyensúlyt tudtam teremteni: Novák Zoltán (Zozó) monológja

Lejegyezte és monológgá szerkesztette: Hadas Miklós

Egy visszahúzódo, befele forduló, meglehetősen vallásos gyerek voltam, aki nehezen tudott Enyitni a világra, amit akár szorongásnak is lehet nevezni. A gyerekkori képeimen van egy ilyen szomorúság a tekintetemben. Ahhoz kellőképpen szorongónak kellett lennem, hogy mélyen vallásos ember legyek, aki az egyházban oltalmat keres. De mintha ebben a szorongásban lett volna valami parázs, ami később Udvarhelyen lángra kapott, és akkor hirtelen megnyíltam. Mint amikor a bimbó sokáig bimbó marad, de egyszer csak kipattan. Sokan mondják, hogy van egy alapadottságom, egyfajta intelligenciám, hogy jól simulok, jól pozicionálok magam, konformista módon elfogadom a helyzeteket, és jó taktikai érzékkel ráérek arra, hogy hol lehetek biztonságban. Elfogadom, hogy ebben sok igazság van, viszont később rájöttem, hogy nem tudatosan, hanem ösztönösen váltam ilyenné. Azt hiszem, ez az első gyerekkori csomag, amivel elindul az ember, és ami a személyiségéhez tartozik. Ez végigkísérte az eddigi életemet, és amúgy sokat foglalkoztam is vele.

Demeterfalván születtem 1975-ben. Ez egy teljesen zárt közösség, a Nyárádszeredát övező falubokor része. Ezek többnyire protestáns falvak, erős közöttük a hierarchia, és a mi falunk a szegényebbek közé tartozott. Plusz-mínusz három korosztályt figyelembe véve, a fiúk közül rajtam kívül senki nem érettségizett a falunkból, mindenki szakiskolába ment, és korán elkezdett dolgozni. A felmenőim valószínűleg betelepített balkáni szerbek lehettek, akik elrománosodtak. A dédnagyapám katolizált, nagyon erősen katolikusok lettek, noha a többség református volt a faluban. Ez egy késői alapítású falu, a templom is csak 1952-ben épült közadakozásból, ami teljes abszurdumnak számított a kommunizmus időszakában. Reformátusként építették, de van egy közmegegyezés, hogy a katolikusok és az unitáriusok is használhatják. Az édesanyám egyébként végig megmaradt reformátusnak. Fiúként az apám vallását vittem tovább, aztán a húgom is katolikus lett, mert így volt egyszerűbb. Ha nővérem lett volna, bizonyára én is református lennék.

Egy falusi félparaszt-félmelós családból származó ember felfelé lépkedése volt az életem. A családban volt egy alsóbbrendűségi érzés a tanult emberekkel szemben. Amikor például másodszor mentem Magyarországra a kilencvenes években, betértünk egy kocsmaszerűségbe. A nagyanyám lépett be először. Az arcán láttam a riadalmat, hogy magyar feliratok, meg minden. Hangosan köszönt, zavart hangszínnel, csetlett-botlott az asztalok között, esetlen volt a teljes lényé abban a helyzetben. Aztán elkezdett sírni, hogy Magyarországon van, életében először. És akkor előntött az érzés, hogy ó, bazmeg, mindenki minket fog bámulni, most fogunk lebukni, hogy mi vagyunk az erdélyiek. Vagy amikor a szomszéd faluban tanítottam, és épp az iskola előtt álltam az igazgatóval meg két tanárral, egy adott pillanatban láttam, hogy a távolban, ugyanazon az oldalon, ahol mi beszélgettünk, jön a nagymamám. Esős idő volt, és egy sötétkék esőkabátféle, gumicsizma meg egy fejkendő volt rajta. Felmértem, hogy három-négy perc múlva megérkezik mellénk, és akkor majd valami lesz. De amikor pár perc múlva körbe

néztem, megláttam, hogy a másik oldalon már elment tovább. Utána is szaladtam, hogy mama, mi van, erre mondta, hogy azért ment át az út másik felére, hogy ne kelljen szégyellni magam miatt. Mondom, ne viccelj, miért szégyellnék? De ennél brutálisabb volt, amikor Nyírbátorba mentünk nyolcadikos koromban táborozni, noha előtte sosem voltam táborban, Romániában sem. Négy-öt napig nem mentem vécére, annyira szorongtam, olyan erős volt bennem az alsóbbrendűségi érzés. A magyarországiak vagányabbnak, magabiztosabbnak tűntek, sokkal jobb ruháik voltak. Van egy csoportképünk, ahol egy magyar kislánnyal együtt állunk. És eddig akárkit kérdeztem, hogy mutassa meg az egyetlen magyarországit ebből az ötven emberből, mindenki eltalálta. Látszott rajta, hogy nem annak a beszűkült tekintetű, vidékies embertőmegnek a része.

Apám élete egy folyamatos viaskodás volt a szüleivel szemben, akik azt akarták, hogy paraszt maradjon. Ugyanakkor nem nevezték magukat parasztnak, körbe volt írva, és inkább a kapálással és kaszállással kapcsolatos kifejezéseket használták magukra. A dédnagyapám molnár volt, a nagyapám gázóra-leolvasó, és a tíz gyerekéből három iparos lett. Anyám villanymotor-teker-cselő, apám viszont fölfelé akart mozdulni, végül autószerelő lett, érettségizett is. Volt benne egy belső késztetés, amit úgy mondott, hogy „eggyel föllebb tolni a ranglétrán”. Az anyai nagyapám harmonikázott és hegedült, ilyen nyikorgós formában, általában lakodalmakban játszottak. Én is az ő prímásukhoz jártam hegedülni tanulni. És amikor érkeztek visszajelzések a tanáraink részéről, hogy jól megy nekem a tanulás, onnantól kezdve a mezei munka egy része alól fölmentettek. Ugyan nem volt kimondva, de nekünk a húgommal kevesebbet kellett kapálni.

A gyónástól tartottam, olyannyira, hogy korlátoztam a nyelvhasználatom vulgáris részét. Nagyon kellett vigyázni arra, hogy az ünnepi, nagygyónási időszakokban sem cselekedettel, sem a nyelvben ne tegyek Istennek nem tetsző dolgokat. Amikor káromkodom, mert káromkodós vagyok, az érzelmeimet vulgáris szavakkal próbálom kifejezni, viszont még ma is összeszorul a gyomrom, ha valaki Istent káromolja, de azt, hogy az „Istók bassza meg”, már ki tudom mondani. Jó tanuló voltam, sokat olvastam, és érzékelttem, hogy a tanító úr más pályát szánna nekem, mint az osztálytársaimnak. Apám azt akarta, hogy pap vagy tanító legyek – ő addig látott el, és a húgomat is tanítóképzőbe járatta. A nagyapám azt mondta, hogy ahány tízest szerzek az iskolából, annyi tíz lejt ad nekem. Akkoriban az elég nagy pénz volt! Aztán annyi tízest hoztam, hogy a nagyapám végül egy lejre szállította le ezt az összeget.

Elég korán éreztem, hogy tudnék másképp beszélni, mint a családom többi tagja. Emlékszem, harmadikos-negyedikes lehettem, amikor egyszer beszélgettem a nagyapámmal, és azt akartam mondani neki, hogy „remélem”, noha ezt a szót korábban soha nem hallottam otthon. Előtte van, hogy hol ültem a konyhában, és hol ült a nagyapám. De aztán mégsem mertem kimondani. Valahogy körül írtam, és talán azt mondtam, hogy „jó lesz”. Szerintem értették volna, de nem akartam, hogy azt gondolják, hogy a gyerek nagyzol. A faluban nem illett másképpen beszélni, másképp viselkedni. Tudtam, ha a vakációban hazaérkeztek a városi gyerekek a nagyszülőkhöz, az ő nyelvüket én nem használhattam, mert az egy másik viselkedésformához tartozott. Ha egy faluból elszármazott ember hazajött, és másképpen beszélt, az sem tetszett a falubelieknek, viszont, ha egy tanár vagy pap a tiszta irodalmi nyelvet beszélte, az már tiszteletet keltett bennük. A miénk egy kicsit darabosabb, paraszti nyelv volt, de az iskolában már igyekeztem úgy beszélni a tanárokkal, hogy levetközzem az otthoni nyelvet. Amikor hazamentem, akkor visszaváltottam, nehogy idegenkedés alakuljon ki bennük. Erre az alkalmazkodásra képes

voltam, és ez lényegében automatizmussá vált. De ma már nem akarok úgy beszélni, ahogy a szüleim és a felmenőim.

Az első négy osztályt Demeterfalván jártam. Rengeteget olvastam, ez nekem egy menekülés volt. Harmadikos koromban petróleumlámpa fényénél olvastam a *Vadölőt*, és amikor negyedikben a történelmet tanultuk, nekem már az *Egri csillagok* megvolt. Otthon nem voltak könyveink, a Vernéket mind könyvtárból, a Delfin könyveket pedig különböző családoktól és a munkatársaitól kérte kölcsön anyám. Az ötödik osztályt úgy kezdtem Nyárádszeredában, hogy cukorrépát ástunk ki a földből, aztán sarlóval lecsutkáztuk. És meghallottam, hogy az orosz-tárnő megjegyezte rólam, hogy ott megy a demeterfalvi első tanuló, na, majd meglátjuk, mit tud teljesíteni nálunk. Szorongás volt bennem, hogy vajon meg fogom-e ütni a szintet, de volt bennem egy jó adag dac is, hogy majd én megmutatom nekik. És ha a tanár azt mondta, hogyha matekból legalább kilencest akarok, akkor este héttől tízig meg kell oldanom tíz feladatot pluszban, akkor azt mind megoldottam. Szorgalmas voltam, nem voltam vagány, verekedős gyerek, fizikai erőt tekintve az alsó középben helyezkedtem el a fiúk között. Elég hamar én lettem az osztályban a legjobb tanuló, s csak egy fiú volt hozzám hasonló. Tornából gyenge voltam, fociból közepes, viszont otthon, a faluban kicsit intelligensebben játszottam, mint a többiek, plusz megvolt a gyorsaságom is, úgyhogy ott inkább megvolt a presztízsem.

A házi feladatokat a csibészek tőlem másolták, ezért az osztályban volt egy védettségem, mivel mindig volt egy-két olyan emberem, akiről tudtam, hogy egy verekezésben számíthatok rá, úgyhogy két-három év után bekerültem az elitbe. Ezt onnan tudtam, hogy elkezdtek meghívogatni születésnapozni a községközpontba, Szeredába és Andrásfalvára, és akkor láttam, hogy mások hogy élnek. A magyartanár fiánál teljesen ledöbbsentem, amikor megláttam, hogy faltól falig polc volt, tele könyvvel. Más volt a konyhájuk is, az értékrendszerük, a mentalitásuk, és mindez nekem nagyon tetszett. Mi materiális értelemben nem voltunk szegények, mert lehet, hogy a szüleim többet kerestek, mint két értelmiségi szülő. De volt olyan helyzet, amikor megvillant bennem, hogy nem tudok hasonló körülményeket biztosítani, amikor vissza kellene hívnom az osztálytársaimat. Nekünk csak egy kazettafonunk lett, az is nagyon későre, lemezjátsonk már nem volt.

Apám folyamatosan járatott magánórára románból, magyarból és matekból. Azért esett a székelyudvarhelyi tanítóképzőre a választás, mert oda volt valami protekciója, aki el tudott vinni képzős tanárokhoz, hogy fölmérjék, milyen szinten vagyok. A felvételi vizsgához korrepetáltattak sokat, mivel akkor volt a rendszerváltás, és borzasztó túljelentkezés volt. Jól sikerült a felvételi, nyolcadik után elkerültem Udvarhelyre, ahol rám zúdult a Székelyföld más vidékeiről a sok-sok impulzus. Szubkulturálisan is döntöttem, zsigerből, hogy engem a rockzene fog érdekelni. A vadsága, a féktelensége és a szabadsága borzasztóan tetszett, teljesen beszippantott. Kicsit megkésve bejött a magyar underground-világ is. Előbb a heavy metálba szerettem bele, aztán thrash és death metálos lettem. Hosszú haj, vállig ért, fekete bakancs, póló, szögek, szakadt nadrág, megvolt minden. Ennek a szubkultúrának része lettem, és szabadon szárnyalva megéltem mindazt, amire vágytam. Ezt ugyan nemigen nézték jó szemmel az iskolában, de nem akadályoztak benne. Így a vagányfiúk kategóriába kerültem, amit a lányok borzasztóan méltányoltak. A technikás death metált, a progresszív metál zenét ma is nagyon szeretem, a skandinávok izgatnak leginkább. A konvenciók ellen voltam rocker, a nyálás, könnyed, habos

kispolgári attitűd ellen lázadtam, plusz a magyar nóta és a népdal ellen is. Amikor hazamentem vakációkra, az első évben apám persze levágatta a hajamat, de utána belenyugodtak.

Ez egy nagyon fontos szakasz volt az életemben. Az a szabadság, ami 1990 után érkezett, Romániában sokkal fontosabb volt, mint a többi keleti államban. Valami hasonló mámoros érzést éltünk át mi is, mint azok a fiúk, akik Gothár Péter *Megáll az idő*jében isszák a kólát. Mámorosan szívtuk be a szabadságot, ömlesztve jött a rockzene, a magyar altertől akár a *Doors*ig, minden egyszerre. Ez a szomjas kortárcsoport nagyon fontos volt, meg a kisváros, ahol a tisztálkodástól a higiénia át egy csomó mindent megtanultam. Megkóstoltam, hogy van másik élet az otthonin kívül. Elveszítettem a vallásosságomat is, kilencedikben már nem jártam templomba. Eleinte ugyan még egy-két hetente elmentem imádkozni a ferences templomba, de idővel az is lekopott. Lényegében a rocker életmód átvételével azt a fajta attitűdöt, értékrendet, megjelenést, mindent, amit a falu elvárt volna, szűk másfél év alatt ledobtam magamról. Drága nagymamám sokkoltam is ezzel rendesen. Egy új identitást kaptam Udvarhelytől, ami akkor mindennél fontosabb volt számomra. A tanulást és a stréberséget is nagyon gyorsan elengedtem, viszont egy dolgot következetesen csináltam, azt, hogy sokat olvastam. Gyenge közepes tanuló voltam, de adott helyzetekben, amikor nagyon szükség volt, képes voltam leülni és újra tanulni a középiskolában és később az egyetemen is. Amikor az érettségim leelőztem az osztálytársaim többségét, akkor nagyon meglepődtek. Beültem a budira, ott tanultam, jól felkészültem, minden költőtől verseket tanultam, hogy tudjak idézni.

Az első év a bentlakásban nem volt könnyű, mivel rendszeresen elvertek bennünket a nagyobbak. Papucsolásnak hívták, le kellett hajolni egy majdnem imádkozó állásba, és akkor egy kemény papuccsal elfenekeltek minket. Huszonnégyen voltunk egy hálósobába zárva, én az ablak mellett aludtam a lemezjátszó mellett, és nekem kellett cserélgetnem a lemezeket, amíg mindenki el nem aludt. De szerencsére ez az egy év gyorsan eltelt, és nem szaladt be az arcom senkinek az öklébe, mivel mindig konfliktuskerülő voltam. Ugyanakkor volt ebben egy fölzárkóztatás, befogadás is. A képző adott egy védettséget, mivel egy zárt, belső rendszer volt. *Megbullingoltak*, igen, de tanulni lehetett, és kialakult a piálás, olvasás, csajozás, rockerkedés szentnégyessége. Nem kellett kimenni a városba, mert a kaland megvolt a kollégium épületében. Bulikat szerveztünk, berúgtunk kint, a piát becsempésztük, paradicsomi állapot volt.

A mi évfolyamunkon kilencven lány és hat fiú volt, a félszemű is királynak számított. Voltak titkos padlászugok oktatótermekkel, lépcsőfeljáróval, tornateremmel, akár matraccal, életerős fiatalemberekkel, és ugyanilyen egészséges lányokkal. Nagyon sok csajom volt, de tartós kapcsolatot nem igazán sikerült kialakítanom, féltam az elköteleződéstől. Utólag rájöttem, hogy érzelmi kapcsolódási problémáim voltak, és részben még ma is lehetnek, habár sokat foglalkozom ezekkel. Elköteleződés hiánya, bizonytalanság, bizalmatlanság, ilyenek. Utólag önismeretileg feltártam, hogy anyám tizenkilenc évesen szült, és a nagyanyám nevelt, csecsemőkoromban kiragadott onnan. Sok minden innen származik. Egyszerre éreztem magam feltörekvőnek, erősnek, sokkal jobbnak, mint mások, ugyanakkor volt bennem egy félelem is, hogy nem felelek meg. És ez az érzés egész életemen végigkísért.

Fizikailag nem voltam se túl erős, se túl gyenge, ugyanakkor féltam az agressziótól és attól, hogy nem én ütöm majd az első. Lehet, hogy a vallásos neveltetésem is szerepet játszott ebben. A képzőben sem a durva férfias viselkedés lett számomra az alapérték, hanem inkább a kocsmázás, a jópofaság, a humor, az olvasottság és a csibész rockerkedés. Ebben a feminin túlsúly

közegben szinte bárkit meg lehetett fűzni, hamar kialakult a kémia. Nem jártam senkivel, de sok lánynak udvaroltam. Talán az a legjobb kifejezés, hogy a bőrük alá bújtam. Ez is ösztönös volt, hogy kicsit az anyai ösztöneiket is bemozdítottam. Én voltam a szeretetre vágyó gyermek. Sok verset olvastam, ezzel a dumával jöttem, volt egy konstrukcióm, hogy miről beszélek. Egy Eminescu-fordítást sokat használtam, nagyon tetszett, hogy „változnék szélle, mely titkon áthat, és kebleden bontja könnyű ruhádat”. Olyat is csináltam, hogy egy cetlire írtam a verset, és betettem a lány padjába. Mindig beszélgetést kezdeményeztem érzelmekről és filmekről, nem buli és tánc közben, és ösztönösen ráéreztem, hogy a beszédnek mi a hatása. Megteremtettem azt az érzelmi állapotot, ahonnan már tovább léphettem, de sosem rontottam ajtóstul a házba. Viszont az egész csak addig érdekelt, amíg a csöcsörészés összejött, utána elvesztettem az érdeklődésemet, és ezáltal sok kislányt megbántottam.

A képzőre nem volt jellemző, hogy egyetemre készítsen föl bennünket. A fiúk harminc százaléka, a lányok öt-tíz százaléka került be egyetemre, a zömük tanítónő lett. Állás volt dögivel. Ez egy szar időszak volt a kilencvenes évek közepén, a szüleim is munkanélkülivé váltak, minimálbérrel alkalmazták őket, a túléléssel meg a családi problémákkal voltak elfoglalva. Nem mertem magyar szakra jelentkezni, mert úgy gondoltam, hogy a történelem könnyebb, mint az irodalom. De sajnos elsőre nem vettek föl, csak másodikra, úgyhogy majd egy évig tanító bácsi lettem egy zömmel cigányok által lakott faluban. Tizennyolc gyerekből tizenkettő volt roma, ezek között volt néhány gábor cigány is. Nagyon szerettem őket, hazajártak a házamba, ilyen aufklérista indíttatás volt bennem, szerettem volna fölemelni őket. De elég hamar úgy éreztem, hogy az a közeg elfojt, meg fog ölni engem.

Csak hogy az egyetem előtt még elvittek katonának, ami olyan volt, mint amikor valakit egy óceánba dobznak bele. Korábban a román nyelv egy ilyen távoli, kötelező hatalomnyelvként élt bennem, amivel meg kell küzdeni. A katonaságnál szembesültem azzal, hogy tudogatok ugyan románul, de az nem elég. Az ország összes régiójából érkező emberekkel találtam magamat szembe, akik egy beszélt nyelvet hoztak, nem azt, amit az iskolában tanultam. Sokk volt, hogy előben találkoztam olyan szavakkal, amiket korábban sohasem hallottam. Rengeteg új kifejezést tanultam meg – az egész katonaság egy nagy nyelvvizsga is volt. Elég hamar eljutottam arra a szintre, hogy cigarettáért tucatjellegű szerelmesleveleket írtam románul. Idézetek Eminescutól, satöbbi. Káromkodni is tanítottam őket magyarul, ezt nagyon élvezték, és persze én is tanultam néhány finom román fordulatot. Vagyis maga a nyelvi közeg nem jelentett áthághatatlan akadályt, viszont a környezet vadsága és a hadsereg abszurditása sokkoló volt. Értem, hogy minket katonai robotokká kellett képezni, meg kellett törni a testet és a lelket, de ez sokkolt engem.

A kiképzés után Bukarestből átirányítottak Marosvásárhely mellé, mivel le lehetett fizetni a tiszteket. Ott négy hónapig egy kastélyt és a környező vidéket vigyáztuk fel. Tizenhatan voltunk, annak a fele már magyar volt. Egyébként korábban megtapasztaltam, hogy a magyarokkal szembeni sztereotípiá létezik, de nem föltétlenül aktivizálódik. Megtanultam azt is, hogy a románok a magyar nyelvet *limba cailornak*, a lovak nyelvének nevezik. Egyszer volt egy olyan megjegyzés az egyik sráctól, aki az egyik híres bukaresti betyárnegyedből származott, hogyha oda bejönne egy magyar, akkor nem tudná, mi lenne vele. Erre mondom, ha én mennék, akkor is? Á, nem, téged ismerlek, te az én emberem vagy – ez volt a válasz! Ezek a fiúk sem voltak rosszabbak, mint azok a falusi gyerekek, akikkel felnöttem Demeterfalván.

Az újonc románokkal szemben nekünk is volt egy játékunk, főleg a moldvaiakat tudtuk ezzel riogatni. Napközben bizalmasan mondtam nekik, hogyha zajokat hallanak majd este, ne ijedjenek meg, mert valószínűleg a magyar gróf szelleme visszajár a kastélyba. És az első éjszaka, amikor ők kerültek váltásba, mi visszaosontunk, szereztünk gyertyát meg lepedőt, feljöttünk a pincéből, és fehér leplek alatt végig sétáltunk az ablak előtt. Több dezertőrt is produkáltunk, mivel ijedtében mindegyik elhagyta az őrhelyét. Volt ott egy móc gyerek, úgy nézett ki, mint egy troll, nagy orra volt és szétálló fülei, akinek megparancsoltuk, hogy a szárazföldön álljon szízesi pozíciókba. Kiadtuk a parancsot, hogy akadály jobbra, akadály balra, meg hogy rövid trambulín, hosszú trambulín, és neki eszerint kellett ide-oda dőlnie. És amikor mondtuk neki, hogy még nem értél földet, akkor akár egy percet is bedőlve kellett állnia. Ez nagyon jó mókának számított nekünk, neki már nem annyira. Ott már kötődött románokkal is barátság, találkoztam rockerekkel is, vittünk be zenét, rendben volt minden. Én voltam az osztagvezető, fontos volt, hogy jól teljen az idő, találjon a szó. A csapat fele mindig aludt éjszaka, és csak a másik fele állt őrségben. Ez súlyos kihágásnak számított, dutyiba tettek volna, ha elkapnak. De azért összességében életem legszarabb éve volt ez az egész.

Öt év bentlakás és egy év katonaság után sok meglepetés nem ért engem Kolozsváron. Gyorsan kialakultak a terek, amiket használtunk, a kocsmától a könyvtárákig. A város magyar helyeit hamar megtaláltam, plusz ott volt a kolozsvári magyar diákszövetség is, ahol segítettek albérletet szerezni. Az elején azt az életvitelt folytattam, amit Udvarhelyen. Sok piálás, éjszakai élet, de a történész diákokkal nem jártam kirándulni. Egyfajta lázadást hoztam magammal. Mivel annyi pénzem nem volt, hogy kajára és piára is fussa, azon spóroltam, hogy hazafelé stoppoltam. Fölvett egyszer egy Dácia, egy fiatalember vezette, és megkérdezte, hogy szeretnék-e vele tegeződni – románul: *a se tutui*. Erre azt hittem, hogy férfiként bejövök neki. Hogy miért nem kérdeztem meg tőle, hogy ez a kifejezés mit jelent, a mai napig nem tudom, mindenesetre azt válaszoltam neki, hogy nem szeretnék semmiféle tutujálást. Erre még egyszer megkérdezte, hogy miért nem. Már kiértünk a városból, a falvak közti bokros részen mentünk, ami ideális lett volna arra, hogy egy román sofőr egy magyar embert magáévá tegyen. Kivert a hideg verejték, és mondtam neki, hogy most sem akarom, és csak arra gondoltam, hogy túléljem az egészet. De ő megint visszakérdezett, hogy magyarázam már meg, hogy miért nem akarom. Nem tudtam mit mondani, úgyhogy azt válaszoltam, hogy nem vagyok ilyen, vagyis *nu sunt așa*. Akkor visszakérdezett, hogy székel vagy? Mondtam, hogy igen. Erre mondta, hogy ja, akkor jó. Na, innentől kezdve egy életre megtanultam, hogy mondják a tegeződést románul. Ezt később elmeséltem a tanügyminiszter asszonynak is, akihez közelebb kerültem a politikai pályafutásom során, annak kapcsán, hogy a magyaroknak talán jobb lenne egy sajátos tanterv szerint tanulni a románt. Nem idegen nyelvként, de nem is anyanyelvként, mert egy csomó kifejezést nem tanulunk meg, mivel az iskolában az irodalmi nyelvet erőltetik.

Egy filozófus hallgató sráccal alakult ki egy erős barátság, inkább az ő köreiben mozogtam. Viszont rengeteget olvastam, a történetfilozófiától kezdve Kafkán át Dosztojevszkijig. Több román kurzust is fölvettem, és egész jól levizsgáztam belőlük. Mindig nagy vonzalmat éreztem az orosz és a keleti szláv kultúra iránt, és amikor szemináriumi dolgozatot kellett írni, akkor a Kijevi Rusz születését választottam. Elég jó dolgozat lett belőle, és akár mehettem volna ebbe az irányba is, de végül úgy alakult, hogy egyre inkább a jelenkor felé fordultam, mivel sokkal jobban érdekelt, hogy a felmenőim sorsát hogyan befolyásolta a nagytörténelem. Nem akadt olyan

professzor, akivel kialakult volna egy szakmán túli kémia. De aztán másodéves koromban megjelent Bárdi Nándi, aki fiatalabb, sokkal felkészültebb és dinamikusabb volt, mint az én idősebb, motyogó tanárain. Hozott egy könyvlistát, amiben nemcsak történelem volt. Ez számomra egy pozitív sokk volt, úgy emlékszem, tízesre is vizsgáztam nála. Elmondtam neki, hogy az érdekelne engem, hogy a kommunista párt diktatúrájának kiépülése hogyan befolyásolta a nagyszüleim generációját. Így jutottam el az elitváltás kérdéséhez a Nyárádmentén, amiből aztán a szakdolgozatomat írtam. A szakmai fejlődésemben később is nagy szerepe volt Nándinak, Udvarhely után ő lobbantotta fel bennem a következő szikrát, ami meghatározta a további életemet. Lehozta az első recenziómat is a *Régióban* Lucian Boia egyik könyvéről. Az általa szervezett szelterszi táborok is elkezdődtek, ahol sok mindenkiel megismerkedtem.

Amikor 2002-ben végeztem, letelepedtem Marosvásárhelyen, megházasodtam, és bekerültem történelem tanárnak a Bolyai Farkas-líceumba. Volt olyan osztályom, ahol hetente négy-öt tőriórám volt, de váratlanul megürült a vásárhelyi akadémián egy pozíció, ahová 2004-ben versenyvizsgáztam, és végül bekerültem. Volt egy félkatedrám, még egy osztályt végigvittem, nem hagytam cserben őket. És innen kezdve egy szép szakmai időszak következett. Évente minimum kétszer részt vettem román nyelvű konferenciákon, aztán elkezdtem a PhD-tanulmányokat is Bukarestben. Hat év múlva megvédtem a disszertációm, ami komoly sikerélmény volt számomra. Végig szorgalmasnak számítottam, hoztam a kötelező publikációkat, és bekerültem a román szakmai körökbe. Mivel mind a román, mind a magyar bibliográfiát használtam, sikerült kikerülnöm az erdélyi magyar szemléleti burokból. Kialakult egy szakmai kapcsolatrendszerem, és amikor most szervezzük az intézeti konferenciáinkat, jönnek előadók Bukarestből és Iași-ból is. Máig azt tartom egyik fő sikeremnek, hogy *egyensúlyt tudtam teremteni*, és nem váltam díszmagyarrá a román akadémiai közegben, miközben vigyáztam arra is, hogy ne merüljön fel, hogy kihez vagyok lojális.

Ezzel párhuzamosan, jó tíz éven át évente minimum pár hetet Budapesten is eltöltöttem. Sokszor éreztem frusztrációt odakint, részben a nyelvi kompetenciámból adódóan, ugyanis attól féltem, hogy az akcentusomból kiszűrjük, hogy határon túli vagyok, és ezzel másodrangú polgára leszek az ottani történészársadalomnak. Másrészt volt egy akkomodációs törekvés a részemről, hogy szeretnék olyan lenni, mint ők. A végső lökést a Bolyai-ösztöndíj adta meg, amit 2012-ben kaptam meg. Ez már a szakmai teljesítményem eredménye volt. Ugyanakkor Pesten a miliő gyakran idegennek tűnt. Ma is úgy érzem, hogy van abban valami nyegleség, ahogy sokan beszélnek Budapesten – legalábbis az átlag pestiek, nem annyira az értelmiségiek. És ott van még a hivatali nyelvezet merevsége, amit rögtön az elején kipécéztem. Több olyan emberrel is találkoztam a budapesti kollégák közül, akik merevek és távolságtartók voltak, és semmiféle barátkozós megjegyzésre nem voltak képesek. Ez nekem nagyon furcsa volt, mert abban nőttem fel, hogy az apám mindig tartott bort otthon, hogy ha valaki jön, akkor legyen mivel megkínálni.

Amikor 2016-ban megkértek, hogy lépjek fel a politika nagyszínpadára, fölsejlett előttem, hogy ez egy olyan cunamit indíthat el az életemben, ami radikális változásokat hozhat. Megérkeztem Bukarestbe, és olyan érzésem volt, amit Hernán Cortésék is átélhettek, amikor megpillantották a sűrű latin-amerikai őserdőt. De lassan-lassan, az emberi kapcsolatok révén megtanultam egyre biztonságosabban tájékozódni. És akkor jöttem rá, hogy a mi Nyárád menti és udvarhelyi mikrovilágunk mennyire zárvány volt, és hogy milyen hatalmas ez a román dzsun-

gel. Nemcsak magabiztosabb, hanem minden tekintetben függetlenebb is lettem. Ez is közrejátszott abban, hogy 2018-ban végül válásra adtam a fejem. Az a hat év megváltoztatta az étkezési szokásaimat, az iváskultúrámat, az öltözködési kultúrámat, lényegében mindent. És persze felelősséggel is fölruházott, hogy fontos döntéshozó és -előkészítő szerepekbe kerültem. Belülről láttam a román politikai élet működését, érzékeltem az interperszonális kapcsolatokat.

Ami számomra pozitív értelemben megdöbbentő volt, az a román lelki közelség, valamint a kevésbé merev és dogmatikus viszonyulás az egyes kérdésekhez. Ha politikusként összecsapunk a szakmai bizottságban, az nem azt jelentette, hogy este nem fogunk együtt focizni, kormánypártiak és ellenzékiek, és hogy nem alakulhat ki emberi kapcsolat közöttünk. Rájöttem, hogy van egy fontos különbség a két nacionalizmus között is: a magyar sokkal inkább dogmatikus, és a személyek közti kapcsolatokra is kivetíti a nemzeti érzést, és ezáltal blokkolja az interperszonális kapcsolatokat. A román ennél sokkal flexibilisebb. Elképzelhetetlennek tartom, hogy a Fidesz-frakcióval az ellenzéki politikusok együtt focizzanak Magyarországon, és utána megigyanak egy sört. Ez a haverkodás és a folyosói interakciók az AUR-képviselők bekerülésével szűntek meg, akik zsigeri módon dogmatikus nacionalisták. De még közöttük is akadt egy-két ember, akivel szóba lehetett állni.

A focicsapatok sem pártalapon szerveződtek. A szocdemek voltak leginkább a kezdeményezők, és hamar kiderült, hogy ki hogy tud focizni. Ez pont úgy működött, mint a grundon, úgyhogy én rögtön bekerültem a kapuba. De innentől éreztem, hogy a kaszt tagja lettem, és ha valaki kért valami személyes dolgot, akkor megtettem mindent, hogy kisegítsem. És ahányszor kértem segítséget a román kollégáktól, pártfrakcióktól függetlenül, az esetek kilencvenkilenc százalékában segítettek. Ettől függetlenül azért a parlamentben nagyon észnél kellett lenni. Egyszer például kiegyeztünk a szocdemekkel egy szakbizottsági ülésen, és az előterjesztésbe betettünk néhány magyar vonatkozású dolgot. Másnap tizenegykor volt a szavazás. Bementem tízkor, hogy kérjem el azt a változatot, amit beterjesztenek majd. Számunkra íratlan szabály volt, hogy mindent meg kell nézni még egyszer, mert előfordulhat, hogy akár szándékosan, akár technikai okok miatt bekövetkezik egy változás. Gyorsan megszereztem az utolsó verziót, és abban valóban ott ragadt egy olyan bekezdés, hogy a román nyelvet már az elemi iskolában román nemzetiségű tanár kell, hogy tanítsa. Kaján mosollyal mondták, hogy véletlenül maradt ott. Hát persze, hogy nem! Úgyhogy kiszedték, de ha nem veszem észre, akkor rajtam kérte volna számon a sajtó, hogy a figyelmetlenségem vagy inkompetenciám miatt vezetik be ezt a váltást.

A sofőröm műtétjét is az egyik RMDSZ-es kollégám intézte el két napon belül. A sofőrök különben szerettek velünk, magyarokkal dolgozni, mert azt mondták, hogy mi úriemberek vagyunk. Nem használjuk őket éjszaka sok magánjellegű útra. Én is tisztességgel bántam az emberemmel, mert azt néztem, hogy ugyanabból a kasztból származik, amiből az apám. És ha este elmentem inni, mert erre is volt nagyritkán példa, akkor mondtam, hogy nem kell megvárnia, majd hazamegyek taxival. A státusz mellett mindig is megpróbáltam ember maradni, amennyire lehetett. A barátaimat is meg szoktam kérdezni, hogy látnak-e olyat, hogy elszálltam volna magamtól. De azért volt egy olyan momentum, amire pontosan emlékszem. Mentem végig a folyosón egy táskával a kezemben, kopogott a félcipőm. Egyszer csak megálltam, hogy bazmeg, ez én vagyok, én kopogok, egy kibaszott öltönyben megyek a parlament folyosóján, Bukarestben! Ha ezt látnák a demeterfalviak, az mekkora dolog lenne! Rendesen el is restelltem

utána magam. El kell ismerni, hogy volt bennem egy ilyen büszkeségérzés, de helyén kezeltem a dolgot, hogy ne szálljak el.

2018-ban, a román centenáriumi ünnepség kapcsán az RMDSZ-ben rám szózták, hogy én tartsam az ünnepi beszédet, amikor a két ház plenáris ülésén az államfő meg a pátriárka jelenlétében minden párttól felszólalt valaki. Nagyon kényes volt ez a téma számunkra, mert úgy kellett lojálisnak mutatkoznunk, hogy egyúttal az otthoniaknak is üzenünk. Elkezdtem keresgélgni a 19. századi román sajtóban, hogy ők hogyan reagáltak a magyar millenniumi ünnepségekre. És be kell vallanom, bármennyire megköveznének is engem magyar honfitársaim, elkezdtem érezni egyfajta szimpátiát irántuk. Azt éreztem, hogy ez egy tőkös társaság, felkészültek, magyarul nagyon jól beszélnek, miközben már Bécsben, Rómában vagy még távolabb tanultak. Döbbenet eszméltem rá, hogy korábban volt bennem egy ellenséges érzés a román nemzeti mozgalommal szemben. Végül aztán megtaláltam az erdélyi ortodox egyház fejének beszédét, amiben megfogalmazta, hogy az ünnepségek során a saját történelmük, közösségük és hagyományaik értékei felé fordulnak, de nem fogják elutasítani a millenniumot. Ezzel az idézettel kezdtem a beszédemet. És amikor már felhorkantak volna, akkor mondtam, hogy egy 19. századi román pátriárkát idéztem. Ebben a kontextusban fogalmaztam meg az üzenetünket, és akadt néhány román kolléga is, aki azt mondta, hogy ez egy teljesen korrekt és frappáns beszéd volt.

Amikor a családról kellett szavazni, akkor sok mindent kellett mérlegelnem. Ott volt a mandátumom, a jövőm, a karrierem, a kollégáimmal kialakított szervezeti viszonyom, meg az is, hogy minket a magyar polgármesterek delegálnak, rangsorolnak, tőlük függ a pozíciónk. Ha nemmel szavazok, akkor egyedül maradok a frakcióban. Elmentem egy katolikus pap barátomhoz, aki azt mondta, hogy írjam le ezeket a szempontokat, és utána döntsék. Végül tartózkodtam, de ezzel is majdnem egyedül maradtam a frakcióban. Utána a *Transindex*nek adtam egy interjút, ahol azt mondtam, hogy az álláspontom szerint a család egy szereteten alapuló lelki közösség, és alkothatja bárki, függetlenül a nemi orientációtól. Utána éreztem, hogy kezd megfagyni körülöttem a levegő, de ez csak még elszántabbá tett. Az utolsó téma, amiben megalkuvást nem ismertem, az orosz–ukrán háború volt. A háborúnak azt a fajta megítélését egyáltalán nem tudtam elfogadni, noha nem vagyok az a keménytökö ember.

Rá kellett jönnöm, hogy a párton belüli különböző döntéshozó szervezetekben egy hatalmi pozíciót kell kialakítani, máskülönben az ember nagyon gyorsan teret veszít. A politika nem működik anélkül, hogy képes lennék világos célkitűzések alapján látni az utat, amerre kell menni. Eleinte abban reménykedtem, hogy értelmiségi státuszomból adódóan lesz annyi tekintélyem Maros megyéből, hogy támogatni fognak. De nem, rohamosan alakult át a politika működése, és sokkal inkább az intéző, kijáró szerep vált fontossá, a szellemi munka leértékelődött. Lett volna kifutási lehetőségem, akár a külügyben, akár a belügyben egy elemzői karriert megpróbálhattam volna. A diplomáciai alapképzéssel is kacérkodtam, be is iratkoztam, de nem fejeztem be, mert el akartam jönni Bukarestből. Utólag már látom, hogy bizonyos megnyilvánulásaimból nem hoztam ki a maximumot. Valószínűleg azért, mert nem is akartam annyira. Nem sikerült átlényegülnöm, és igazi politikussá válnom. Végig megmaradtam egy ilyen politikának félig-meddig örülő, azt kihasználó, annak bizonyos szegmenseit élvező embernek, ugyanakkor abban a bizonytalanságban, ami inkább egy értelmiségi embert jellemez. Csak kérdéseket és lehetőségeket vázoltam fel, de nem tartottam magam politikai értelemben vett

profétának, hogy márpedig én ismerem az egyetlen üdvözítő utat. Azt hiszem, a lényemből kiérződött a hat év alatt, hogy én egy ilyen alkatú ember vagyok. Úgyhogy egy jó nyolcast adnék a politikai pályafutásomra.

Amikor a politikából visszajöttem, és a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet elnöke lettem, sokan mondták, hogy ez a nekem való, hozzám illő szakmai út. Mégis azt hiszem, hogy egy csomó dolog megmaradt a személyiségemben a politikából. Jelenlegi kollégáim jegyezték meg, hogy konfliktuskezelésben rafináltabb módon csúszok ki vagy kezelek helyzeteket. Más-képp látom az intézet közéleti funkcióját, ezért is ostromozom őket, hogy az elefántcsonttoronybéli munkákon kívül vegyünk részt az iskolák és a közintézmények életében is. Egy kicsit piperkőcebb is lettem, érzékenyebb a státusra, hogy azért az nekem jár, hogy engem úgy kezeljenek. A kapcsolathálóm még mindig erős és fontos, azt is tovább örökítettem. A román intézményekkel is magabiztosabb lettem. Sok szempontból egy másik értelmiségi ember ül abban a székben, mint az a Novák Zoltán, aki 2016-ban az akadémiai életből elindult a politika felé.

Amikor az ember megtanul szízni, elsajátítja a szükséges mozdulatokat, de a mozgása még mechanikus, nem automatikus. Sokáig a román történelemmel és kultúrával is úgy voltam, mint a szízzel, hogy csinálom, csinálom, de még nem érzem, még nincs benne a zsigereimben, hogy élvezzem és lebegjek benne. Ez a folyamat csak később teljesedett be az életemben, a doktori tézisének megvédése és még inkább a bukaresti létem során, az utóbbi másfél évtizedben. A falunkban két román nő élt, akikről csak később tudtam meg, hogy nem magyarok. Udvarhelyen pedig, ha valakit románul hallottam az utcán beszélni, akkor felkaptam a fejem: mi van, mit keres ez itt? Az iskolában a magam stréber módján persze szorgalmas voltam, úgyhogy lett egy passzív nyelvkészletem, de a nyelvtanulás egy vérszagú kínlódás volt, mivel gyakorlatilag csak annyi románt hallottam, amennyit a televízióban lehetett.

Egyértelműen Steaua- és románválogatott-szurkoló voltam, és a 94-es végén még nagyon drukoltam nekik, de utána jött egy eltávolodás, mert gyakran éreztem azt, hogy a szurkolás a románság számára a nemzeti érzés megnyilvánulása, és nem szerettem volna részese lenni ennek az örömnepnek. Egyébként most egy hasonló folyamatot érzek a magyar sportokkal kapcsolatban, és ezt bátran vállalom. Magyarországi politikusok a nemzeti nagyságot vélik fölfedezni a sportban. A magyar focival kapcsolatban is van egy ilyen ambivalens érzésem. És most, hogy tisztán örülhetnék a magyar sportsikereknek, mégsem örülök, mert látok benne politikai vonatkozásokat is. Úgy vagyok, mint Thomas Mann, aki Németország bukásáért szorított, mondván, hogy el kell jutni a végső bukásig, hogy utána megtisztulhassunk. Az állampolgárság számomra erősebb strukturáló tényező, mint a nemzeti identitás. Ha én nyárádszeredai vagyok, akkor nem a magyar válogatottban játszom. A magyar nemzet része vagyok, ez egyértelmű, de a romániai magyar közösséget képviselem a román válogatottban. Ezáltal is erősítve a kisebbség presztízsét, mivel tudom, hogy egy magyar sportoló mennyire segíthet áthidalni a kisebbség-többség viszonylatrendszerét. Pontosan tisztában vagyok azzal, hogy milyen presztízse van azoknak a magyaroknak, akik az élet bármilyen területén eredményeket értek el Románia számára. És ez számomra nagyon fontos.

Ma már egyre otthonosabban mozgok a román kultúrában, és ez elégtétellel és büszkeséggel tölt el. Vannak olyan momentumok, amikor már élvezem is a dolgot. Film és történelem elnevezésű tárgyat tanítok most a vásárhelyi egyetemen. Szabad kezet kaptam annak bemutatására, hogy a történelem mint téma hogyan jelenik meg a filmekben. Emellett próbálok kortárs ro-

mán szerzőket is olvasni, és legfeljebb, ha tízoldalként akad egy-két szó, az is inkább regionalizmus, amit esetleg nem ismerek. A szöveg most már magával tud ragadni, benne tudok lenni a világában, nincs bennem semmi görcsösség. Az persze lehet, hogy hamarabb elfáradok, mint ha magyarul olvasnék. A román filmek és irodalom megértéséből is fakad egy ilyen jó érzés bennem, ami az elmúlt tíz évben lépésről lépésre következett be. Kimondottan tetszik az újhulámos román filmek természetessége és merészsége, ahogy önironikusan reflektálnak akár a mostani társadalmi problémákra, vagy ahogy az elnyomó Ceaușescu-rezsimhez viszonyulnak. Nyersen és direktén fogalmazták meg a társadalomkritikát. Ez a fajta őszinteség, póroség nagyon jellemző a román művészetre.

A Bukarestben töltött évek sokkal önreflexívebbé is tettek. Így szembesültem azzal, mekkora társadalmi távolság jött létre köztem és szeretett szüleim között. A múlt héten például apám rosszul lett, és be kellett vinni a kórházba. Anyám is jött velünk. Tőlem várták el, hogy intézkedjek, mivel Romániában csak akkor érezzük magunkat otthon, ha van valami protekció, aminek révén a dolgokat el lehet intézni. És ahogy beléptünk a kórházba, tehetetlen falusi emberré minősültek vissza, akik meghunyászkodnak, elvesztődnek, és a csepp magabiztosságuk is eltűnik. Eszembe jutott Viktor Jerofejev könyve, *A jó Sztálin*. Abban írja, hogy az orosz pártelit negyedében nőtt fel, és amikor a gyerekei valami huncutságot csináltak, az ő rájuk szólt. De amikor megtudta, hogy a gyerekek a Jerofejev-család sarjai, akkor ez a magabiztos, egyenruhás őt néhány másodperc alatt átvedlett muzsikká, tehát visszakerült abba a sorba, ahonnan származik. A kalapját levette, meggörnyedt, és az arca is az alázatot tükrözte. Ugyanezt tapasztalom én is: amikor a szüleim kilépnek a saját közegükből, akkor akarataik ellenére ők is muzsikká válnak.

Persze én sem tudok kibújni a bőrből. Amikor ideges vagyok vagy veszekszem valakivel, akkor könnyen előjönnek belőlem a régi reflexek, akár a szóhasználatban, akár a feszültség vagy ingerültség levezetési formáiban. Normál körülmények között civilizált megnyilvánulási formákat követek, asszimilálva, tehát egyáltalán nem megjátszott módon. De bizonyos helyzetekben, amikor kikerülök a komfortzónámból, vagy amikor valami megbillenti az egyensúlyt, akkor ennek egycsapásra vége. Egyszerűen nem állnak rendelkezésemre a megfelelő minták, és az otthonról örökölt viselkedésformák jönnek elő. Például amikor nem tudok a téglafalba beütni egy szöveget, vagy egy kerékpárgumit lecserélni, akkor egy ilyen mély, zsigeri, káromkodásokkal fűszerezett, archaikus magatartásforma jön elő belőlem. Egyszerűen azt érzem, hogy szét akarok rúgni mindent.

Azt is észrevettem, hogy az apám, amikor bajban van, a jobb kezével vakarja a balfülét, úgy, hogy átnyúl a feje fölött. Én is pontosan így vakarom a fejem. És amikor a válás környékén a fiamhoz becitáltak az iskolába, én is úgy álltam ott a folyosón, mint egy muzsik. De még érdekesebb, hogy jött a gyerek, és ő is pont úgy vakarta a fülét, mint az apám és én. Innen tudtam rögtön, hogy valami baj van. De azért mostanra az önkontroll nagymértékben belém épült, mivel eljutottam oda, hogy föl tudom mutatni magamnak a piros lapot vagy a sárgát, veszek egy mély lélegzetet, hogy jó, akkor majd megoldatom mással. De ha egyedül vagyok, akkor azért megengedem magamnak, hogy hangosan lekáromkodjam azt a fél percet, és attól némileg megnyugszom. Nagyon remélem, hogy előbb-utóbb el fogok jutni abba a fázisba, amikor ezeket az érzületeket úgy tudom belsővé tenni, ahogy a sízést kellett volna, vagy ahogy a román kultúrával ez többé-kevésbé megtörtént.

Érdekes módon, a minap is, amikor a kolozsvári magyar konzulátusra kellett mennem ügyet intézni, megint belekeveredtem a vidéki gyerek és a hivatalnok közötti viszonylatba, pedig pontosan tudom, hogy ma már nincs társadalmi különbség a konzul és közöttük. Magamban el is mosolyodtam, amikor egyes szavaimban, szóismétléseimben, saját habogásomban felismertem a szüleim dadogását, ami akkor jellemzi őket, amikor kimozdulnak a szűk közegeből, ahol otthonosan érzik magukat. Tudom, hogy az ilyen apró mozdulatok, testtartások, nyelvi formák mindig is jelen lesznek az életemben. De azt is tudom, hogy ezeket ma már képes vagyok kontroll alatt tartani, és hogy a jövőben ezek már nem lesznek annyira meghatározók, mint tíz-húsz évvel ezelőtt.

Arra is rájöttem, hogy a nőkkel való viszonyom is az otthonról hozott mintázatokból táplálkozik. Nem csupán a szűk családra gondolok, hanem arra a tágabb közegre is, amiben felnőttem. Szüleim aktív tagjai voltak a falusi közösségnek, nagy a rokonság is. Gyerekként belekevertem ebbe a világba, a disznóvágástól kezdve minden rituális dologban részt vettem. Abban nőttem föl, hogy a nő szolgálta a férfit. Egy disznótoros vacsorán olyat nem lehetett látni, hogy a nők egyszer csak leüljenek az asztalhoz. A férfiaknak fölszolgálták a torokpecsenyét, a hurkát, mindig nekik tették ki elsőnek az ételt, a férfiak szava számított. A nő szolgálta a férfit. A zsigereimben sokáig előjöttek ezek a minták, hiába tanultam meg elméleti szinten a liberális mantrát. Amit persze komolyan is gondolok, tehát nem hazudok, amikor azt mondom, hogy hiszek a nemi egyenlőség fontosságában.

Ugyanakkor azt is látom, hogy a világ változik, és hogy már az apám is sok mindent leadott ebből, például újabban sepreget és mosogat is. Nem azt mondom, hogy ezt zökkenőmentesen csinálja, de egyértelmű, hogy ebbe az irányba változik. Azt viszont már nem érti, hogy miért kezdtem el intenzíven főzni hat évvel ezelőtt. Nem tesz megjegyzéseket erre, de látom rajta, hogy ez nagyon távol áll tőle. Ő azért segít az anyámnak, aki még aktív, bejár főzni egy helyi vendéglőbe, mert ezzel tehermentesíteni akarja. Nálam viszont a főzés fokozatosan átalakult egy rutinszerű, természetes dologgá, ami nagy élvezetet jelent, és egy olyan kreatív hobbi lett belőle, ami elszakít a valóságtól. A határkő az volt, amikor elmentünk egy barátunkhoz, aki nagyon finom tikka massalás csirkét készített. Korábban a keleti konyhával nem foglalkoztam, de Pesten találtam egy keleti fűszerboltot, és három éve elkészítettem az első indiai vacsorát, ami hatalmas sikert aratott. Azóta főzök mindenféle ázsiai dolgokat, és otthon is elkezdtem termesztetni zöldfűszereket a kertben.

Bukarestben volt időm azon is gondolkodni, hogy milyen szülő vagyok. A fiam ötödikes volt, amikor Bukarestbe kerültem, sokat töltöttem távol. Utólag azt is fölismertem, hogy a házasságkötéssel az érzelmi életem is visszafejlődött. A családi modellt követve a biztonságot kerestem, de nem tudtam azt nyújtani, amit kellett volna. Ha később, céltudatosabban és felkészültebben nőülök, akkor stabilabb életet tudtam volna kialakítani. Ösztönösen volt egy ideál bennem, hogy amit nem kaptam meg az apámtól, azt meg fogom adni a fiamnak. Van egy apakomplexusom amiatt, hogy ő soha nem dicsért meg engem. Amikor szenátor lettem, vagy amikor a centenáriumi ülésen én mondtam a magyarok beszédét, akkor sem dicsért meg, pedig nagyon jólesett volna. Szinte nulla érzelmi kapcsolatom volt vele gyerekkoromban. A maga módján persze büszke volt rám, de pluszgesztusokkal nemigen járult hozzá az érzelmi kiteljesedésemhez, mivel nem tanulta meg kifejezni az érzelmeit. Gyerekkoromban néha elvitt moziba,

mindegyikre emlékszem, ilyen indiános filmeket néztünk meg, de középiskolás koromban már nagyon ritkán fordult elő, hogy beszélgettem volna vele.

Valószínűleg ezért is toltam túl, hogy a fiamat hatéves korában koncertekre vittem, kvázi kompenzációként, mivel ilyenben nekem soha nem volt részem. Minden területen jobbá akartam faragni, mint amilyen én voltam. Ez egy kicsit görcsössé tett, és nem sikerült elérni, hogy ő legyen a legjobb tanuló. És minél inkább erőltettem ezt, annál rosszabb jegyek jöttek, és egyre látványosabban lázadt fel. Akkor ezt a dolgot elengedtem, és mondtam, hogy koncentráljon arra, hogy a három érettségi vizsgatárgyból legyen meg a szükséges jegye, és onnantól kezdve nem erőltettem az olvasást meg a tanulást. Ütős szakra járt a vásárhelyi művészeti líceumba, mellette zongorázik, basszusgitározik és gitározik is. Végül aztán szépen leérettségizett, és felvették a kolozsvári zeneakadémiára, ahol most ősszel kezd majd ütős főszakon. A kislányom öt évvel fiatalabb nála, és mivel volt bennem egy ilyen rögzült rossz előkép, hogy a lánnyal foglalkozzon az anya, a fiúval meg az apa, csak a válás után kerültem közelebb hozzá. A fiammal kapcsolatban sokkal jobban látom a saját kudarcaimat, mint a kislányommal kapcsolatban. Ő jól elvan a maga csendes visszafogottságában.

Idén nyáron, amikor ráfordultam az ötvenedik évemre, az első osztályom, akiket tanítottam a Bolyai-líceumban, meghívott az érettségi találkozójára. Ott elmondtam nekik, hogy az eltelt húsz év után úgy érzem, hogy ha újra kezdhetném, mind szakmai, mind magánéleti tekintetben lényegében ugyanezt az utat járnám be. Egy jó szakmát választottam, amiben ki tudtam teljesedni, noha előttem van még egy szakasz, amikor talán képes leszek megírni egy-két összegző munkát. Némi hiányérzet azért maradt bennem, hogy a nemzetközi porondra nem igazán sikerült kijutnom, és erről ma már lényegében le is mondtam. Ezzel együtt a román–magyar szakmai közegben teljesnek érzem a pályafutásomat, főleg, ha a tanítási tapasztalataimat is tekintetbe veszem. Nem tartom hibának a politikába való belépésemet sem, noha nem úgy sikerült, ahogy terveztem. Kétségtelen, ha a ma reneszánszát élő populizmus és erőfitogtatás meg a klientúraépítés szempontjából nézzük, akkor nem egy óriási sikertörténet a pályám, de ha a morális belső iránytűm szempontjából vizsgáljuk, akkor szerintem nyugodt lelkiismerettel állhatok a tükör elé. Ugyanakkor a bukaresti évek jó kihívást jelentettek számomra, kipróbálhattam magam egy más helyzetben is, és végül képes voltam úgy alakítani a sorsomat, hogy két ciklus után visszatérjek az eredeti szakmámba.

Rájöttem arra is, hogy milyen erős párhuzam van a politikai és a magánéleti pályám között. Ahogy a politikából ki tudtam lépni, ugyanúgy meg tudtam hozni fontos döntéseket a magánéletemben is. Mindig volt valami, ami kisegített – mint amikor a népmesei hős elindul otthonról, és ott van a tarisznyájában egy kis hamuban sült pogácsa, amiből erőt meríthet. Mindig vissza tudtam fordulni, képes voltam új energiákat mozgósítani. A válásom után annyira gyenge és szétesett állapotban csúsztam bele egy új kapcsolatba, hogy nem tudtam magamat szabadon megélni, sem férfiként, sem apaként. Azt tapasztaltam, elég szomorúan, sőt néha riadalommal is, hogy egyre idegesebb, frusztráltabb és dühösebb ember leszek ebben a kapcsolatban, aminek dinamikája nem építő, hanem egyre inkább romboló volt számomra. Olyannyira, hogy ennek különböző fizikai tünetei is jelentkeztek nálam. De a lelki egyensúlyomért képes voltam bevállalni a magánéleti váltás terhét, és ha nehezen is, de ki tudtam szakítani magam ebből a kapcsolatból. És úgy érzem, hogy ezzel teljesítettem a gyerekeimmel szembeni atyai kötelességeimet is.

Amióta a kisebbségkutató vezetője lettem, az is világossá vált számomra, hogy a politikában az alá-fölérendeltségi viszonyok sokkal markánsabban vannak jelen. Ha Bukarestben bementem az irodámba, akkor a titkárnőm és az irodavezetőm pontosan tudta, hogy milyen hierarchikus viszonyrendszer van közöttünk. A kisebbségkutatóban ez nagyon másképpen van. A titkárnő nem fog minden reggel fölzaladni az irodámba a kávéval, amit szégyenszemre be kell vallanom, hogy az első héten még elvártam volna tőle. De most már meg tudom főzni én is. Arra is rájöttem, hogy csak egy bizonyos mértékig lehetek főnök ebben az intézetben. Kell a szakmai legitimáció is, ami sokkal fontosabb annál, hogy a státuszomból kifolyólag alá-fölérendeltségi viszonyban vagyok a kollégákkal. Amikor baka voltam a hadseregben, azt a tisztet szertettük és tiszteltük, aki ugyan megfingatott minket, de ő is lefutotta velünk a távot. Itt is csak akkor leszek legitim vezető, ha minimum egy erős középszintet hozok a szakmában. Ha nem, akkor csak egy formális kinevezett maradok. Ezért a konferenciákon és a szemináriumokon én is részt veszek. Ilyen szempontból intelligens embernek tartom magam, ki tudom tapasztalni, hogy mit tehetek, és mit nem. Talán ezt sohasem mondtam még ki ilyen egyértelműen, de strukturális szempontból kicsit olyan vagyok, mint az egész magyar nemzet. Egy sajátos frusztráció van bennem, mivel kicsiként nagynak hiszem magam. Csak hát, ha mindezt kisebbségi magyarként élem meg, az elég furcsa helyzeteket tud kialakítani. Úgyhogy a jövőben szeretném ezeket az érzületeimet is egyensúlyba hozni.

Marosvásárhely–Kolozsvár, 2023. október – 2025. szeptember